

ЛІТЕРАТУРА

1. Менчинская Н. А. Психологические проблемы активности личности в обучении / Н. А. Менчинская. – М. : Просвещение, 1971.
2. Кобаль В. І. Проблеми формування пізнавальних інтересів у навчальній діяльності школярів / В. І. Кобаль // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К. : КНУТШ, 1998. – №6. – С. 56 – 62.
3. Кобаль В. І. Методика розвитку пізнавальних інтересів учнів середнього шкільного віку на уроках історії рідного краю / В. І. Кобаль // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Зб. наук. праць. – К. : КНЛУ, 2006. – № 31. – С. 84 – 95.
4. Активизация учебно-познавательной деятельности учащихся: Межвузовский сборник научных трудов. – Л., 1985. – 172 с.
5. Подкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / П. И. Подкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.

УДК 372. 894**Турянська О. Ф.**

доктор педагогічних наук, в. о. професора кафедри історії України
Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка.

ОЗНАКИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Стаття присвячена аналізу наукової літератури з метою виявити головні ознаки особистісно орієнтованого навчання за такими характеристиками: мета, зміст, методи, умови побудови процесу, результати, визначення цієї наукової категорії різними авторами.

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання.

Turyanska O. Ф. Признаки личностно ориентированного обучения в современном образовании.

Статья посвящена анализу научной литературы с целью выявить главные признаки личностно ориентированного обучения по следующим характеристикам, присущим учебному процессу: цель, содержание, методы, условия построения процесса, результаты, а также определение категории разными авторами.

Ключевые слова: личностно ориентированное обучение.

Turyanska O. Signs of personality based learning in modern education.

The article is devoted to the analysis of scientific literature with the purpose of to find out in it the main signs of the personality oriented studies after such descriptions: purpose, maintenance, methods, terms of construction of process, results, determinations.

Key words: learner focused training.

Сучасна соціокультурна ситуація в країні характеризується інноваційними зрушеннями у сфері освіти. Змінюється парадигма педагогічної діяльності, трансформуються пріоритети навчання та виховання, іншими стають педагогічні технології, стиль взаємодії учасників процесу, створюються заклади освіти нового типу [1, с. 3]. В цих умовах першочерговим завданням освіти, зокрема шкільної, стає створення умов для саморозвитку і самореалізації особистості. Так, у „Національній доктрині розвитку освіти” особистісна орієнтація оголошується важливішим пріоритетом реформування освітньої галузі [2, с. 4]. У Концепції розвитку загальної середньої освіти підкреслюється: „Головною метою сучасного навчального закладу в Україні є виховання громадянина України, соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості» [3, с. 3].

Орієнтуючись на сучасний ринок праці, освіта до пріоритетів сьогодення відносить уміння оперувати такими технологіями та знаннями, які задовольняють потреби інформаційного суспільства, підготують молодь до нової ролі в цьому суспільстві. Саме тому важливим освітнім результатом вважається стати людиною, готовою змінюватись і пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись протягом життя. Освітня спільнота ставить перед собою нове завдання – формувати у молоді здатність швидко адаптуватись у нових ситуаціях, вирішувати проблеми, легко змінювати контекст власного життя та діяльності.

Отже, особливій актуальності на сучасному етапі розбудови нашої держави набувають проблеми формування особистості, що пов'язані зі становленням освіти нового типу. Цей тип освіти може бути визначений як такий, що забезпечує розвиток особистості, підтримку її індивідуальності, повноцінне задоволення її освітянських, духовних, культурних, життєвих потреб і запитів [4, с. 8]. Цей тип освіти надає свободу вибору змісту і способів освіти, засобів самореалізації особистості у культурно-освітянському просторі. Інакше кажучи, це така освіта, яка повернута до людини і сповнена смислами людського буття [Там само].

Як бачимо, завдання, що висувуються перед сучасною шкільною освітою, чітко окреслюють головні напрями, за якими вона має реалізовуватись. Серед цих напрямів одне з чільних місць посідає забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження сучасних технологій і науково-методичних досягнень у навчальний процес.

Аналіз педагогічної літератури останніх десятиліть вказує на те, що педагогічні інновації опинилися в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних науковців. Змістовні і процесуальні характеристики педагогічних інновацій досліджували К. Ангеловські, І. Бех, В. Бондар, В. Безпалько, В. Гузєєв, Л. Даниленко, М. Євтух, І. Єрмаков, В. Загв'язинський, І. Зязюн, М. Кларін, В. Кремень, В. Паламарчук, І. Підласий, С. Подмазін, О. Пометун, А. Пригожин, О. Савченко, Г. Селевко, В. Сластьонін, О. Сухомлинська, І. Тараненко, М. Чошанов, Р. Юсуфбекова, І. Якіманська та ін. Висвітлювали питання втілення інноваційного досвіду в сучасну освітню практику К. Баханов, Б. Блум, В. Власов, М. Гузик, І. Дичківська, О. Дусавицький, В. Льченко, О. Пехота, А. Сологуб, В. Хайруліна та інші.

В останні роки науковці все більше звертають увагу на дослідження поняття „педагогічні технології” (В. Гузєєв, Т. Назарова, О. Падалка, С. Смирнова, Ф. Фрадкін); на визначення категорій „інноваційні технології навчання” (К. Баханов, В. Воронцов, М. Кларін), на розробку теорії та практики „інтерактивних технологій навчання” (О. Пометун), на усвідомлення особливостей „освітніх технологій” (П. Матвієнко, О. Пехота), на усвідомлення й упровадження технологій „духовного виховання” (М. Євтух, Г. Шевченко).

Серед сучасних інноваційних педагогічних підходів особливу увагу привертають роботи, що присвячені дослідженню і визначенню особистісно орієнтованого підходу до побудови виховання й навчання, а саме праці І. Беха, Е. Бондаревської, О. Вербицького, М. Євтуха, Б. Коротяєва, В. Курила, В. Петровського, С. Подмазіна, В. Серікова, О. Сухомлинської, О. Савченко, В. Слободчикова, С. Савченка, Ю. Турчанинкової, А. Хуторського, А. Фурмана, І. Якіманської та ін. В роботах цих авторів втілюється у життя орієнтована на потреби особистості освітянська парадигма, нове бачення педагогічної теорії і практики, встановлюються нові пріоритети щодо побудови освітянського простору в Україні.

При тому, що всі ці роботи мають велику наукову значущість, для нашого дослідження насамперед важливі ті, що присвячені особистісно орієнтованим освітньо-виховним технологіям. Серед них треба відзначити праці І. Беха, К. Бондаревської, С. Подмазіна, В. Серікова, А. Хуторського, І. Якіманської. Усі ці автори підкреслюють роль емоційного переживання як найважливішого підґрунтя для розвитку аксіологічної свідомості особистості. У працях І. Беха та В. Подмазіна процес спрямовування особистості на загальнолюдські, гуманістичні, національні цінності тісно пов'язаний з процесом самоусвідомлення учнів, будованням ними власної „Я – концепції”. У дослідженнях І. Якіманської підкреслено необхідність використання в навчанні власного життєвого досвіду учнів як механізму надання освіті особистісно орієнтованого характеру. З цією ж метою, на її думку, потрібно якомога глибше вивчати духовні потреби й психологічні здібності та можливості учнів з тим, щоб будувати процес навчання, урахувавши ці дані.

В залежності від того, у світлі якої науки цей підхід розглядається, він має різну концептуально-понятійну структуру.

Так, філософія сучасної освіти досліджує цей підхід за допомогою категорій духовних потреб особистості, духовності і механізмів її виховання, свободи, саморозвитку, самосвідомості, цілісності, діалогу, різних форм самовиявлення особистості (Г. Батіщев, І. Бех, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кемеров, В. Кремень, В. Лутай, В. Огнев'юк, М. Полані, М. Романенко, О. Савченко, О. Сухомлинська, Г. Шевченко та ін.).

Психологічна наука концепцію особистісно орієнтованого навчання представляє через розкриття питань про сутність і функції особистості в життєдіяльності людини, про механізми її становлення і розвитку, про смислову сферу особистості, рефлексію, переживання і діалог як механізми створення особистісного досвіду (Л. Анциферова, Р. Гонсалес, В. Давидов, Є. Ільїн, Г. Ковальов, А. Маслоу, А. Петровський, К. Роджерс, Р. Стернберг, В. Слободчиков, С. Степанов, Е. Еріксон та ін.).

У педагогіці особистісно орієнтований підхід розглядається засобами визначення категорій мета і зміст освіти, методи навчання та конкретні технології, діяльності учителя та учнів, критерії ефективності освітнього процесу. Фундаментальні дослідження у цьому напрямі проводилися М. Алексєєвим, Е. Бондаревською, В. Загв'язинським, В. Краєвським, В. Ільїним, С. Подмазіним, Б. Порусом, В. Серіковим, Г. Селевко, В. Сластьоніним, А. Хуторським, І. Якіманською та ін.

Отже, особистісно орієнтована освіта потребує пошуку нових засад для проектування навчального процесу. Не відмовляючись від соціальної детермінації, вона потребує засобами навчального процесу забезпечити повноцінне – вільне та творче – проживання дитинства та юності як повноцінних етапів життєвого ствердження людини [5, с. 10]. За думкою В. Серікова, основу цього типу навчання складає такий спосіб засвоєння змісту освіти суб'єктом, при якому відбувається „зняття” об'єктивного значення матеріалу і виявлення у ньому суб'єктивного смислу, особистісно стверджуючих цінностей [5, с. 10]. Просуванням суб'єкта від існуючого особистого „Образу Я” до бажаного „Я ідеалу” визначає саму суть цього освітнього процесу [1, с. 20]. А. Хуторський стверджує, що особистісно орієнтований смисл може міститися у будь-якому типі навчання (розвивальному, проблемному, евристичному, тощо). При цьому, якщо людина (учень, учитель), її природні, особистісні, індивідуальні особливості враховуються при проектуванні, здійсненні, діагностиці освітнього процесу і здатні на нього впливати, то слід говорити про особистісно орієнтоване навчання [6, с. 22].

Освіта, яка повернута до людини, стверджує Е. Бондаревська, має допомогти їй визначитися з особистісними смислами буття: вірою, надією, любов'ю, можливістю творчості, успіху, розвитку, спілкуванням з природою, людьми, самореалізацією у культурі. Розвиток особистості не можна зводити тільки до розвитку мислення, бо мислення є когнітивною, позаособистісною рисою людини. Е. Бондаревська визначає відмінність особистісно орієнтованого навчання від традиційного тим, що його головним завданням є „проживання дітьми ідеалів, смислів культури як смислів власного життя, власної долі” [7, с. 151].

В. Серіков особистісно орієнтований підхід розглядає за допомогою категорій, що у методиці визначаються як фактори навчального процесу, а саме: мети та змісту освіти, методів навчання і певних

технологій, діяльності викладання та учіння, критеріїв їх ефективності. При цьому він наголошує, що навчання, яке спрямоване на розвиток особистості, не є формуванням особистості з певними якостями, а є процесом творення умов для повноцінного виявлення і відповідно розвитку особистісних функцій вихованців. У якості таких особистісних функцій він визначає: вибіркову (вибір цінностей і способу життя), критичну (до цінностей і норм, що висуваються зовні), вольової саморегуляції при досягненні мети, рефлексивну, утворюючу смисли, орієнтуючу (будування системи особистісних цінностей і смислів), функцію відповідальності за рішення, що приймаються, забезпечення автономності, цілісності, стійкості внутрішнього світу, творчої самореалізації, забезпечення рівня духовності [5, с. 26 – 28]. На думку науковця, саме повнота реалізації цих функцій особистості у навчальному процесі і є мірою того, наскільки навчальний процес має особистісний рівень функціонування [Там само].

Як бачимо, особистісно орієнтований підхід знайшов своє віддзеркалення в сучасній педагогічній літературі – як російській, так і вітчизняній. Увесь спектр наукових пошуків, що проводяться в руслі цього підходу, можна розділити, цілком традиційно, на пошуки в галузі виховання й пошуки, пов’язані з вирішенням проблем навчання. У теорії виховання наукові педагогічні проблеми з використанням цього підходу розв’язувалися в роботах В. Андрєєва, В. Беспалько, І. Бєха, К. Бондарєвської, М. Боришевського, С. Подмазіна, О. Сухомлинської, В. Серікова та ін. У теорії навчання особистісно орієнтований підхід висвітлювався в працях Н. Грищенко, М. Кларіна, В. Ланкіна, О. Савченко, А. Тубельського, А. Хуторського, І. Якіманської та ін. У цьому зв’язку цільові, змістовні, процесуальні характеристики освіти мають розроблятися відповідно до цілісних концептуальних уявлень про сутнісні риси особистісно орієнтованого навчання

Аналіз вищезгаданої наукової педагогічної літератури показав, що основні теоретичні положення особистісно орієнтованого навчання можна звести до наступного.

- Особистість (і вчителя, й учня) є вища цінність і орієнтир усього навчально-виховного процесу, спрямованого на створення умов щодо розкриття, розгортання й самореалізації особистості. При цьому йдеться про те, що Особистість є проявом Людського в людині, того, що слід дбайливо вирощувати, культивувати, того, що відібране культурою як ознака власне Людського буття, ознака власне Людської натури [4], того, що закладене в самій людині у вигляді її духовних і базових потреб [8]. Функція освіти при цьому полягає в тому, щоб за допомогою розвитку *особистості* забезпечити саморозвиток *суспільства* [5, с. 61].

- Спрямування навчального процесу на актуалізування *психологічних* потреб (у самоактуалізації, саморозвитку, орієнтації у світі цінностей та смислів соціокультурного, духовного життя людини, самоусвідомленні, самоздійсненні, самоповазі), а також *духовних* потреб особистості (у пізнанні, в успішній, продуктивній діяльності, в творчості та пошуковій активності, в певному ставленні до дійсності, у комфортному спілкуванні) є ознакою його особистісної спрямованості [4, с. 47].

- Дитинство, отрочество є такими етапами в житті людини, які від самого життя не можуть бути абстраговані й відокремлені. Важливо забезпечити в процесі навчання повноцінне, вільне, творче проживання дитинства і юності, як самоцінних і соціально значущих періодів життєвого утвердження і самовизначення людини. Спосіб існування дитини в ці часи або сприяє включенню механізмів самоусвідомлення, саморозвитку й самовиховання особистості, або гальмує ці процеси й назавжди залишає людину в безвиході реактивної поведінки [9; 10].

- Зміст особистісно орієнтованого навчання має включати все, що є необхідним людині для будівництва власної особистості [4, с. 103]. Завдання полягає у тому, щоб зміст освіти з рівня загальних значень перекласти на рівень особистісних сенсів, аби цей зміст сприймався учнями як соціальна, моральна, естетична, але і власна цінність [4, с. 103]. Відповідно до цього завдання, зміст ОЗОН повинен включати такі обов’язкові компоненти: аксіологічний (етичний, естетичний), когнітивний, діяльнісно-творчий, особистісний [4, с. 104]. Усе вищезазначене надає нам можливість висловити власну думку, що зміст особистісно зорієнтованої освіти має включати такі компоненти: інформаційний (знання, що мають бути привласнені учнями і набути особистісного сенсу), операційний (уміння, що мають стати надбанням особистості, її способом і засобом власної практичної діяльності); творчо-пошуковий (навчальні проблеми, що мають бути вирішені учнями у навчанні і стати їх привласненим досвідом творчості та пошуку); ціннісно-смысловий (емоційно-ціннісні відношення, емоційні переживання тих морально-естетичних смислів, що закладені у змісті освіти); комунікативний (позитивний досвід взаємодії, спілкування, який учні отримують у процесі навчання, основою якого є ціннісне ставлення до людей, самоповага) [13; 14; 15].

- Процесуальну сторону навчання можна представити тільки шляхом організації різних видів навчальної діяльності – пізнавальної, практичної, творчо-пошукової, ціннісно-смыслові (оцінної), комунікативної [13; 14; 15]. ОЗН характеризується вживанням особистісно-розвивальних освітніх технологій: задачно-контекстних, дискусійно-діалогічних, імітаційно-ігрових [5, с. 88]. При цьому, переживання як спосіб існування особистісного досвіду передбачає і адекватні форми привласнення: спілкування – діалог, ігрова діяльність, рефлексія, творчість, тощо [5, с. 29]. *Організація діяльності* спрямована на усвідомлення учнями своєї суб’єктності шляхом: 1) усвідомлення особистісно значущої *мети* діяльності; 2) усвідомлення *норм* навчальної діяльності та її *етапів* (орієнтація, цілепокладання, планування, виконання, контроль, корекція, оцінка; 3) усвідомлення *цінностей* у контексті освітньої діяльності – це ті якості особистості учня, його дії і вчинки, які сприяють досягненню мети навчання; 4) реалізація можливості *вибору* суб’єктом діяльності визначених способів просування до позначеної мети. Постійне тренування суб’єктності – здібності до вільного

вибору і відповідальності; 5) встановлення позитивного зворотнього зв'язку – цінування, підтримка, допомога [5, с. 165]. Є лише один спосіб реалізувати особистісно орієнтований підхід до навчання – зробити навчання сферою самоствердження особистості у різних видах навчальної діяльності, відповідних до його психологічних і духовних потреб, відповідних до його інтелектуальних здібностей (а саме – академічного, практичного, креативного, емоційного і соціального видів інтелекту – Р. Стернберг). До таких видів навчальної діяльності ми відносимо: пізнавальну («хочу знати» – академічний інтелект), практичну («хочу вміти» – практичний інтелект), творчо-пошукову («хочу вирішити проблему, знайти рішення» – креативний інтелект), ціннісно-смыслову («хочу відчувати смисл..» – емоційний інтелект), комунікативну або інтерактивну («хочу визнання..» – соціальний інтелект) [13; 14; 15].

- Щодо умов організації навчання, то головною є особистісно-стверджуюча ситуація – та, яка актуалізує сили саморозвитку. Треба культивувати такі ситуації, у яких стосунки з дітьми будуються на врахуванні їх гідності і права бути особистістю. Йдеться про необхідність моделювання ситуацій вільної, творчої співпраці. Утверджуються і враховуються психологічні механізми виховання, розраховані на максимальне залучення всіх компонентів структури особистості (*свідомості, емоцій, волі*) в соціальній і міжособистісній взаємодії [11, с. 29].

- Результати навчання мають *функціональний і психологічний* характер. При цьому, у якості психологічного результату виступає особистісний образ „Я” учня, його „Я” – концепція, а також система його особистісних ставлень до дійсності, що актуалізується у навчанні і система тих видів інтелекту, що розвивається засобами навчання [15, с. 139 – 163].

Отже, *особистісно орієнтованим процесом навчання* у сучасній педагогіці визначають той, що засобами спільної діяльності учителя і учнів забезпечує їх індивідуальну продуктивну самореалізацію [6, с. 21]. Таке навчання не є формуванням особистості з певними якостями, а є процесом творення умов для повноцінного виявлення і відповідно розвитку особистісних функцій вихованців [5, с. 26 – 28]. У зв'язку з усім вищезазначеним ми можемо дійти висновку, що особистісно орієнтоване навчання – це такий тип взаємодії учителів та учнів (у процесі діяльності, спілкування, переживання, самоусвідомлення), при якому цілі, зміст, методи, форми і засоби навчання призводять до обов'язкових позитивних функціональних і психологічних результатів, спрямовують особистість (і учня, і учителя) на шлях розвитку, самовизначення, самоусвідомлення, самореалізації, допомагають долати вікові соціально-психологічні кризи.

Що стосується сучасної методичної науки, то її розвиток тісно пов'язаний з дослідженням сутності інноваційних процесів у шкільній історичній освіті (К. Баханов, О. Пометун), осмисленням теоретичних засад, мети, складу і структури змісту загальної середньої освіти (В. Краєвський, І. Лернер, М. Скоткін та ін.); визначенням загальних засад технологій навчання (В. Беспалько, В. Гузєєв, М. Кларін, О. Пехота, Г. Селевко, С. Сисоєва, І. Смолюк, М. Чошанов та ін.); впровадженням компетентнісного підходу в навчанні (В. Власов, Н. Гупан, В. Мисан, О. Пометун та ін.); розробкою теорії і практики інтерактивного навчання (В. Власов, Л. Пироженко, О. Пометун, О. Ярошенко та ін.); загальною теорією розвивального навчання (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Л. Занков, Д. Ельконін, З. Калмикова, Е. Кабанова-Меллер та ін.); розробкою технологій повного засвоєння навчального матеріалу (К. Баханов, В. Шаталов та ін.).

Проблема визначення концептуальних засад навчання постає перед шкільною історичною освітою протягом двох останніх десятиліть. На сьогодні пошук концептуальних засад шкільної історичної освіти триває, про що свідчать публікації Н. Гупана, Л. Жарової, Л. Калініної, В. Комарова, С. Кульчицького, О. Малія, В. Мисана, І. Мішинної, В. Огнев'юка, Р. Пастушенка, П. Полянського, О. Пометун, Ф. Турченка, О. Турянської, О. Удода, О. Фідри та ін. Проведений нами аналіз цих інноваційних підходів дає змогу зробити висновок про те, що сутність особистісно орієнтованого навчання історії в школі потребує свого подальшого визначення, а нові розуміння про сутність механізмів навчання, орієнтованого на особистість, потребують продовження пошуку шляхів побудови сучасного освітньо-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Порус Б. Н. Личностная ориентация образовательного процесса : учебно-справочное пособие для работников образования / Борис Николаевич Порус. – Луганск : Знание, 2004. – 244 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – №23 (23 квіт.).
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2001. – №22. – С. 3 – 22.
4. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов н/Д : Феникс, 2000.
5. Сериков В. В. Образование и личность : теория и практика проектирования педагогических систем / В. Сериков. – М. : Педагогика, 1999.
6. Хуторской А. В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? : пособие для учителя / Андрей Викторович Хуторской. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с. – (Педагогическая мастерская).
7. Бондаревская Е. В. Личностно-ориентированный образовательный процесс : сущность, содержание, технологии / Е. В. Бондаревская. – Ростов н/Д. : Феникс, 1995.
8. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / Абрахам Маслоу. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 271 с.
9. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива / В. А. Сухомлинский. – М., 1975.
10. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский. – М. : Мол. гвардия, 1971.
10. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.